

VAN CLOVIS TOT CHILDERIK III

Wie was de beste Merovingische vorst?

Van de Merovingische vorsten kennen we vooral, of misschien slechts, Clovis. Als het over de periode tussen de val van het Romeinse Rijk en Karel de Grote gaat, valt al snel de typering 'donkere middeleeuwen'. Toch verdienen de Merovingers meer aandacht. De tentoonstelling *Gouden Middeleeuwen* van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden liet de archeologische rijkdom van deze periode zien. En wie wat beter naar een aantal vorsten kijkt, ziet belangrijke kenmerken van de vroege middeleeuwen in West-Europa.

Daan Schuijt is
hoofdredacteur van
Kleio.

Le bon roi Dagobert / A mis sa culotte à l'envers.
'De goede koning Dagobert, heeft zijn broek verkeerd om aangedaan.' Het eerste zinnetje van een liedje dat Franse kleuters nog altijd op school leren. Je kunt er ook filmpjes bij opzoeken en dan zie je Dagobert van alles fout doen: hij ruilt zijn ijzeren zwaard in voor een houten exemplaar, hij slaat tijdens de jacht op de vlucht voor een konijn en hij is al bang te verdrinken als hij maar aan de zee denkt. Opmerkelijk is de rol van Dagoberts belangrijkste raadgever, de heilige Eligius, Saint Eloi in het Frans. Eligius fluistert zijn vorst voortdurend in wat hij moet doen, maar houdt hem op die manier ook onder de duim. Alsof niet Dagobert, maar zijn raadgever de werkelijke macht heeft.

'TIJDGENOTEN VONDEN DAT DAGOBERT TE VEEL ACHTER DE VROUWEN AAN ZAT'

Die Dagobert lijkt een vorst met een bedenkelijke reputatie. Hoewel de regeerperiode van Dagobert (629-634) en zijn voorganger Clotharius (584-629) voor de Merovingers als de meest voorspoedige, op die van Clovis (481-511) na, te boek staat, schuilt er wel een waarheid in het liedje. Zo vonden tijdgenoten dat hij te veel achter de vrouwen aan zat. Zijn drie zoons lieten het regeren liever over aan de hofmeiers en kregen als bijnaam 'de vadsige koningen' en de adellijke raadgevers aan het hof, met name de christelijke, zoals Eligius, kregen inderdaad steeds meer macht. ▶

Fibulae met granaat
uit Rhenen.
Collectie Rijksmu-
seum van Oudheden.

Zilveren muntschat, gevonden bij Cothen. Collectie Rijksmuseum van Oudheden. Foto: (voormalig) GeldMuseum Utrecht.

ONGUNSTIG GESTERNTÉ

Le bon roi Dagobert is in al zijn onschuld een goed voorbeeld van het lot dat de Merovingers ten deel is gevallen. Ze vullen de geschiedenis van West-Europa tussen de val van het Romeinse Rijk en Karel de Grote. Naast Clovis en Dagobert zullen er weinig mensen spontaan meer vorsten uit die tijd kunnen noemen. Geen grootse leiders, geen grootse daden en de belangrijkste ontwikkelingen lijken samen te hangen met de val van het Romeinse Rijk: beperkte orde en gezag, steden vervallen, de handel stort in en het hofstelsel ontstaat.

'DE FRANKEN VORMDEN EEN BUFFER TUSSEN HET ROMEINSE RIJK EN HET GEBIED VAN OPSTANDIGE GERMANEN'

Het ongunstig gesternte dat over de Merovingers schijnt, bestaat al lang. De bekendste primaire bronnen zijn de geschriften van bisschop Gregorius van Tours (538-594) en de verder anonieme Latijnse kroniekschrijver Fredegar die aan het begin van de zevende eeuw leefde. Gregorius beschreef in zijn omvangrijke *Historia Ecclesiastica Francorum* de geschiedenis tot in zijn eigen tijd. Hij had veel respect voor koning Clovis, maar vond dat geen van zijn nazaten in staat waren geweest zijn voorbeeld als groot vorst te volgen. Fredegar baseerde zich grotendeels op het werk van Gregorius en vulde dat met eigen inzichten aan. De zonen van Clovis vergeleek hij met beren en wolven en zijn kleinzonen met honden. De toon was gezet.

Ondanks de beperkingen zijn de geschriften van Gregorius en Fredegar van onschatbare waarde om het verleden van de Franken te kunnen reconstrueren. Na Fredegar waren er geen tijdgenoten die enige historische nalatenschap van betekenis hebben achtergelaten. Met name de zevende eeuw is daardoor een 'zwart gat' in de geschiedenis van het Frankische Rijk. Al wordt die duisternis voor een deel opgeworpen door de schaduw van Karel de Grote met het feudalisme, de vazallen, de Karolingische renaissance en een bijnaam als 'vader van Europa' (daterend van het einde van de achtste eeuw).

GOUDEN MIDDELEEUWEN

Van april tot november 2014 was in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden de tentoonstelling *Gouden Middeleeuwen. Nederland in de Merovingische wereld, 400-700 na Chr.* te zien. In het begeleidende boek met dezelfde naam wijst Annemariëke Willemsen al direct in de inleiding op de archeologische rijkdom van deze periode in Nederland. Van Maastricht tot Katwijk, van Oegstgeest en Rijnsburg naar Dorestad (Wijk bij Duurstede) en van Leidsche Rijn naar Rhenen en Putten: er zijn huizen, boten, grafvelden en zelfs koninklijke sieraden teruggevonden. Daaruit ontstaat een beeld van een rustige en welvarende periode waarin Nederland deel uitmaakte van een fijnmazig handelsnetwerk. De grafgiften wijzen op een geleidelijke verspreiding van het christelijk geloof. De botten en leeftijd van de skeletten geven aan dat de mensen waarschijnlijk gezonder waren dan in de periode ervoor en erna.

De Merovingische periode mag dus uit de schaduw, in het grote licht. Met leerlingen kun je dat bijvoorbeeld doen door de beste Merovingische vorst te kiezen. In groepjes van drie krijgen zij beschrijvingen van en bij drie vorsten: in ieder geval Clovis (481-511) en twee uit het rijtje Childerik I (436-481), Dagobert I (629-639) en Childerik III (743-751). Ieder groepje maakt een top drie van vorsten. Dat doen zij door tekstkaartjes over de vorsten te categoriseren op basis van regeerperiode, het huwelijk en de kinderen, de relatie met de adel, met de kerk en/of geestelijkheid, hun militaire overwinningen en een restgroep (informatie die bij geen van de vorige onderdelen onder te brengen is). In de brugklas of onderbouw vmbo kun je de tekstkaartjes wat vereenvoudigen en de categorieën allemaal geven. In de bovenbouw havo/vwo kun je een aantal of zelfs alle categorieën weglaten en de leerlingen eerst laten overleggen over wat een goede vorst is. Als de drie vorsten zijn verdeeld over de categorieën kun je niet alleen de beste vorst

vaststellen, maar ook allerlei belangrijke ontwikkelingen in de geschiedenis van de Merovingers en die van West-Europa in de vroege middeleeuwen herkennen. Deze opdracht sluit daarmee aan op het tijdvak van Monniken en Ridders en bij de kenmerkende aspecten over het ontstaan van het feodalisme en de verspreiding van het christelijk geloof over Europa.

MEROVECH

De Merovingers danken hun naam aan Merovech. Hij was de vorst van de Salische Franken die in het gebied Teisterband langs de IJssel woonden. De naam zou afkomstig kunnen zijn van de Merwede, maar gezien de mythe dat Merovech de zoon van een vrouw en een zeemonster (vandaar blauw bloed) zou zijn, ligt *Meerweg* – ‘van de zee afkomstig’ – meer voor de hand. De Romeinen onderhielden goede contacten met de leiders van dit volk. De Franken vormden een ideale buffer tussen het Romeinse Rijk en het gebied van opstandige Germanen in barbaars gebied. Merovech vocht hoogstwaarschijnlijk als hertog van een Frankische divisie onder Romeinse vlag tegen de Hunnen.

CHILDERIK I

De zoon van Merovech is Childerik I (regerperiode 458-481). In het begin van zijn koningschap vocht hij als een van de hoogste strijders in rang voor de Romeinse generaal Paulus. Ook met diens opvolger Syagrius verkeerde Childerik op voet van

gelijkheid, net als met de hoogste vertegenwoordigers van de geestelijkheid die vrijwel zonder uitzondering uit adellijke Gallo-Romaanse geslachten afkomstig waren. Naarmate het Romeins gezag afbrokkelde, ging Remigius, de bisschop van Reims – de belangrijkste in de provincie Gallië en die later Clovis zou dopen – Childerik steeds meer zien als de hoeder van de Romeinse waarden.

Childerik wordt als de eerste koning der Franken gezien, omdat hij verschillende stammen – zoals hij zelf van de Salische Franken was – weet te onderwerpen en hun gebieden weet te veroveren. ►

Overwinning van Merovech (midden) op het leger van Attila de Hun in 451. Een verzilverde, bronzen versiering op een kast gemaakt door Emmanuel Fremiet in 1867. Foto: Fordmadoxfraud. Onder: Childerik I en zijn vrouw Basine. Perkament uit de veertiende eeuw. Musée Condee, Chantilly.

Links: Verbeelding van het verhaal van de 'Vaas van Soissons'. Deze werd gestolen door plunderende Frankische krijgers in Reims. Clovis wilde de vaas teruggeven, maar een jaloerse krijger sloeg de vaas kapot. Een jaar later nam Clovis wraak en sloeg het hoofd van de krijger in. Daarbij zou hij gezegd hebben: 'Zo deed jij het ook met de vaas van Soissons!'

Rechtsonder: Bisschop Remigius doopt Clovis. Schilderij uit ca. 1500 door een anonieme schilder, bekend als 'de Meester van Saint Gilles', National Gallery of Art, Washington.

Hij is daarmee een van de belangrijkste langharige koningen, zoals de vorsten uit de vijfde eeuw genoemd werden, die het Frankische rijk uitbreidden. Het lange haar werd een van de koninklijke waarigheden voor de Frankische vorsten. Bovendien rekende Childerik met enkele lastige tegenstanders af, zoals de Thüringers. Nadat de vorst van dat land eerst al zijn vrouw aan Childerik had verloren, raakte hij daarna ook een deel van zijn land aan hem kwijt. De grens die bij deze oorlog werd getrokken, bleef voor lange tijd bestaan. De enorme status van Childerik bleek uit de vondst van zijn graf in 1653. Het was tot de rand toe gevuld met wapens, (Byzantijnse) munten en juwelen. De vondst toonde de rijkdom, macht en contacten van de vorst. Lodewijk XIV haalde enkele spullen van zijn gading uit het graf, liet wat munten omsmelten en bewaarde de rest. Uit de goede contacten die Childerik onderhield, kwamen voordelige huwelijken voort. Een van zijn dochters trouwde met Theodorik de Grote, koning van de Ostrogoten, die weer nauwe relaties onderhield met de Byzantijnse keizer.

CLOVIS

De zoon van Childerik heet Chlodovech, die bekend is geworden onder de naam Clovis I. Uiteraard is hij bekend als de eerste Frankische vorst die zich tot het christendom liet dopen. Nadat zijn

vrouw Clothilde er al langer op aan had gedrongen, kwam Clovis op het dieptepunt van zijn strijd in 497 tegen de Alemannen (Ripuarische Franken) tot inzicht. Toen de slag vrijwel verloren leek, riep hij de god van zijn vrouw aan: zou zijn leger winnen dan zou hij zich bekeren. Al bleef het voor hem waarschijnlijk in de eerste plaats vooral een politiek gebaar om de eenheid in zijn land te vergroten. Daarnaast wist hij dat zijn bekering hem aanzienlijk in aanzien zou doen stijgen bij de Gallo-Romaanse adel die de geestelijkheid vormde. In militair opzicht was Clovis uiterst succesvol. Hij werd de eerste vorst die regeerde over alle delen van het latere Frankrijk: hij versloeg de laatste Romeinse vertegenwoordiger Syagrius, de Amerikaanse Kelten in Bretagne, verstevigde zijn grensgebieden ten opzichte van de Thüringers, overwon de Alemannen en veroverde het Visigotische Rijk. Toen hij van deze oorlog in 507 en 508 naar Soissons terugkeerde, werd hij onderweg staande gehouden door enkele gezanten van de Byzantijnse keizer Anastasius die hem als honorair consul van het Oost-Romeinse Rijk erkende. Voor na zijn dood (in 511) verdeelde Clovis zijn land in drie deelvorstendommen waarin elk een van zijn zoons de koning zou worden: Austrasië, Neustrië en Bourgondië.

DAGOBERT

Bij de goede Dagobert (629-639) noemde ik eerder wat bedenkingen. Toch was hij de eerste in een aantal generaties die door slimme bondgenootschappen te smeden en met een erfenis van zijn halfbroer de drie deelvorstendommen als eenheid onder zich kreeg. Hij maakte werk van zijn hof. Hij

verplaatste het van Soissons naar Parijs en zette een opleiding voor hoge ambtenaren op die het beleid van de vorst in de verschillende landsdelen ten uitvoer moesten brengen. De gedeelde opleidingsjaren aan het hof kweekten bovendien een groot gevoel van onderlinge betrokkenheid bij deze bestuurders. Daarnaast was Dagobert een zeer gelovig man. Vlak buiten Parijs stichtte hij een nieuw klooster, Saint-Denis. Hij zou er begraven worden en startte daarmee een koninklijke traditie die tot de Revolutie standhield. De innige band met het geloof was ook aan het hof goed te merken. Veel van de bestuurders ‘in den dop’ waren geestelijken en als meest directe raadgevers koos Dagobert ook vertegenwoordigers van de kerk. Feitelijk legde hij daarmee de basis voor de kloostercultuur van waaruit in de achtste eeuw het missiewerk van Willibrord en Bonifatius voortkwam.

HOFMEIERS

De bekendste naam uit de nadagen van het Merovingische Rijk is niet die van een koning, maar van een hofmeier: Karel Martel. In 732 versloeg hij de mohammedanen bij Poitiers en werd hij als een van de redders van het christelijk geloof gezien. Al vlak voor zijn dood had hij zijn gebieden verdeeld onder twee van zijn zoons: Carloman werd hofmeier van Austrasië en Alemannië, Pepijn de Korte van Neustrië en Bourgondië. Geen van deze heren was koning, dat was Theuderik IV tot zijn dood in 737, maar feitelijk hadden ze de hoogste macht. In 743 besloten Carloman en Pepijn de Korte toch een nieuwe koning aan te stellen die zij als marionet ten opzichte van andere edellieden konden gebruiken. Het werd Childerik III – de

bronnen kunnen niet met zekerheid zeggen of hij de zoon van Theuderik IV is – die sinds zijn jeugd in een klooster verbleef. Exemplarisch voor de regeerstijl, al is dat een groot woord, van Childerik III is dat hij slechts eenmaal per jaar aan het hof verscheen. Op een ossenwagen reed hij naar binnen om vragen van diplomaten aan te horen en soms wat antwoorden te geven die hem door de hofmeiers werden ingefluisterd.

Nadat Carloman besloot tot een leven in het klooster, bleef Pepijn de Korte als machtigste man in het Merovingische Rijk achter, maar nog steeds zonder koningstitel. Hij smeedde een verbond met de paus die hij in 751 zover kreeg om Childerik zijn lange haren af te snijden. Daarmee verloor de vorst zijn koninklijke waardigheid en aanspraak op de troon. Childerik werd afgezet en Pepijn de Korte werd de eerste Karolingische vorst. Zijn oudste zoon Karel de Grote zou hem in 768 opvolgen. ■

Boven: Childerik III wordt afgezet. Schilderij door Évariste-Vital Luminais, eind negentiende eeuw. Collectie Musée des beaux-arts de Carcassonne.

Hieronder: Dagobert was de eerste die werd begraven in het klooster van Saint-Denis. Het begin van een Franse koninklijke traditie die duurde tot de Revolutie. Foto: CGoodwin.

Op 29 september 2014 was er in het Rijksmuseum van Oudheden in samenwerking met de VGN een studiedag bij de tentoonstelling *Gouden Middeleeuwen* over de eerste drie tijdvakken. Dit artikel sluit aan bij de workshop die Daan Schuijt daar gaf. Het bijbehorende lesmateriaal staat op de website www.vgnkleio.nl.

LITERATUUR

- GEARY, P. J., *Before France and Germany. The creation and transformation of the Merovingian world*, Oxford, 1988.
- MURRAY, A.C., *From Roman to Merovingian Gaul, a reader. Readings in Medieval civilizations and cultures V*, Toronto, 2008.
- VISSER, A. de, *Uit eerste hand 4. De Middeleeuwen II*, Budel, 2005.
- WILLEMSSEN, A., *Gouden Middeleeuwen. Nederland in de Merovingische wereld, 400-700 na Chr.* Zutphen, 2014.
- WOOD, I., *The Merovingian kingdoms, 450-751*, Harlow (Essex), 2004.